

STANJE U ODŽAKU, VLAŠKOJ MALOJ I OKOLNIM SELIMA U TRAVNJU 1945. (2. dio)

Objavio

Uredništvo

-

25. svibnja 2019.

Nakon pada Sarajeva i njemačkog povlačenja prema sjeveru, preko Zenice i Doboja, u centralnoj dolini oko rijeke Bosne spojili su se korpusi komunističkih formacija s jasnim instrukcijama da se u što kraćem roku spoje s jedinicama srijemskog fronta, zatim ujedinjeni nastave gonjenje njemačke vojske. Na tom putu velika prepreka bilo je odžako područje u Bosanskoj Posavini, što je natjeralo generalštabne oficire na promjenu plana, tako da su zaobišli Odžak i krenuli prema sjeverozapadu. Uskoro je pao i Berlin, što je značilo kraj II. svjetskog rata, ali se Odžak još uvijek nije predavao partizansko-komunističkim vlastima.¹⁰ U isto to vrijeme 12. travnja. 1945. godine 27. divizija 3. korpusa partizanske vojske dobila je naređenje da presiječe i odstupa neprijateljskih snaga u dolini Bosne, ka Brodu uz pomoć II. armije i 53. divizije, a sve s namjerom da pripremi teren 2. armiji kojoj je u njenom nadiranjju na zapad trebalo osigurati nesmetane prometne, industrijske i druge preduvjete.¹¹ U tom vremenu zapovjedništvo vojske NDH uputilo je zapovijed Petru Rajkoviću i Marku Tomušiću – Škici da se s vojskom povlače prema Zagrebu. Rajković je zapovijed primio 4. travnja. 1945. i odmah izvijestio sve okolne zapovjednike o njoj. Prema kazivanju preživjelog svjedoka Marka Marića¹² zapovijed je glasila otprilike: *«Ministar oružanih snaga NDH naređuje da se sva vojska povlači i prema Zagrebu i dalje prema austrijskoj granici gdje će se predati Amerikancima, a dalje će se vidjeti što će biti.»* Na osnovu te zapovijedi Baja Petar Rajković naređuje da se istog dana sva vojska pripremi za pokret, te ponese svoje oružje i potrepštine za najmanje dva dana. Da se sva vojska naveder u tišini povuče u selo **Vlaška Mala**, do velikog bunkera i to najkasnije do 12 sati naveder. Pokret prema Zagrebu planiran je oko 1 sat naveder. Također je naređeno da se izbjeglo civilno pučanstvo istu noć vrati u svoja sela i u svoje kuće.

Iako uz protivljenje vojnika jer njihova rodbina ostaje sama i nezaštićena, zahvaljujući autoritetu Petra Rajkovića a zapovijed je ipak izvršena. Do prednoć 4. travnja sve je bilo spremno za povlačenje, a narod se nakon zapovijedi o povratku kućama uputio na rijeku Bosnu koji je trebalo prijeći i skelom i vratiti se svako u svoje selo. S narodom je krenulo i nekoliko bojovnika koji su već bili odbacili oružje i pokušali se vratiti kući, pa što im bude. Odmah po dolasku **na skelu i rijeku Bosnu (068), bojovnici su pohvatani i pobijeni** pred narodom, a narod je pušten kućama. Bojovnici okupljeni u **Vlaškoj Maloj** tu noć 4. travnja po zapovijedi Petra Rajkovića a krenuli su ka Zagrebu. Prvo su išla tri voda bojovnika, tzv. letela grupa, njih oko 90, sve odabrani mladići, izabrani u više vodova. Oni su trebali štititi pristupnicu ostaloga

vojsci. Prema kazivanju svjedoka Marka Marića bila je to duga i nepregledna kolona, postrojena sve po četiri. Isti svjedok navodi broj od **4.186 bojovnika**, a za taj je broj kako kaže rekao od svog zapovjednika.¹⁴ Ovaj je opet znao koliki je broj vojnika jer su svi zapovjednici morali napraviti popise svojih ljudi. Tu se dakle radi o broju bojovnika koji su se tada nalazili u koloni za povlačenje. Prema tvrdnjama svjedoka kojeg navodi Vukoja niti ukupan broj vojnika kojima je zapovjednik odžake obrane raspolagao prije povlačenja nije bio znatno veći, ako se u obzir ne uzmu seoske straže. Vukoja kaže: «Petru Rajkoviću i Ivanu Čalušiću stalno su pristizali novi vojnici, oružje i streljivo. Bila je, naime, javna tajna da u domobranskom osnastrom vrhu Dervente i još nekih mjesta, vlada izdaja u korist partizana. Domobranci su osnastnici (izdajnici) naredili hrvatskoj vojsci da se priključi partizanima. Domobranci koji to nisu htjeli, bježali su Petru i Ivanu, te u njihovim postrojbama bili izvršni borci. Čovjek koji je vidio posljednju isplatnu listu Rajkovićevih i Čalušićevih vojnih jedinica kaže da je na njoj bilo ispisano 4.400 imena izvježbanih ratnika. U taj popis nisu unesena imena ni jednoga seoskog stražara, a bilo ih je mnogo.»¹⁵ 5. travnja 1945. godine ova kolona hrvatskih bojovnika našla se u **Svilaju**. Odatle je zapovjednik Petar Rajković poslao jedan roj vojnika, njih 30 u izvičanje terena do Bos. Broda i uvida u stanje mosta na Savi. Prema tvrdnjama Marka Marića izvidnica je javila da je most srušen i da je prelazak njime nemoguć.¹⁶ Isti svjedok i da su Petar Rajković i ostali zapovjednici tada donijeli odluku o povratku nazad i čekati božju volju.

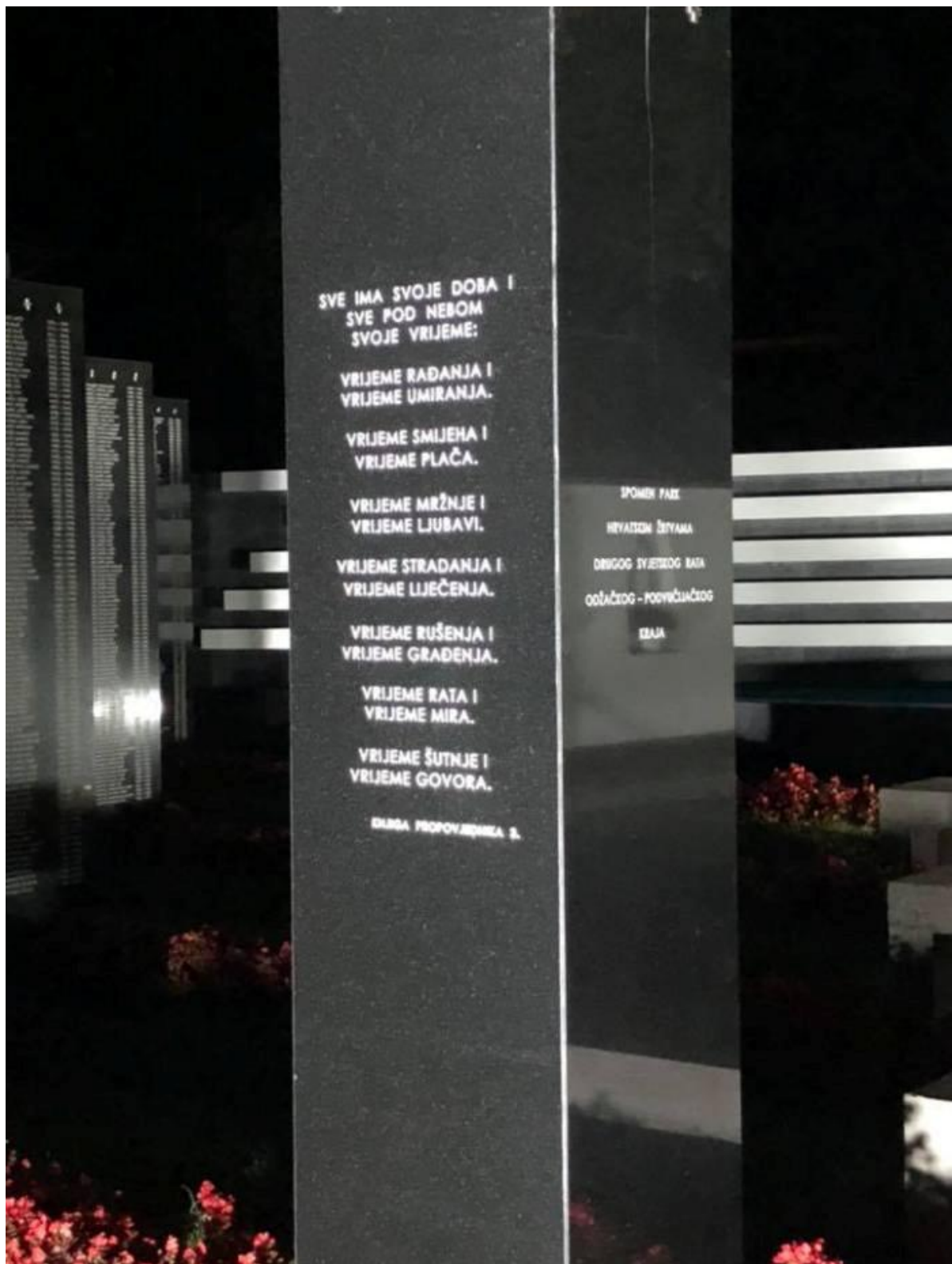
Tada su poslana dva roja bojovnika, da hitno izvrše povratak i zauzmu veliki bunker u Vlačkoj Maloj, prije nego što ga zauzmu partizani. Ostala vojska je krenula položajem od rijeke Save, preko Svilaja i pravcem **Vlačka Mala - Prud**. Odmah po stizanju na položaj kojeg se planiralo braniti, počela su ukopavanja, pravljene su zemunice, skloništa, a sve to je povezano tranšejima. Do 21. travnja 25. partizanska divizija je ovladala selima **Vrbovac**, **Vinska (069)**, **Jakeš (070)**, **Pećnik**, te Odžakom, ali je zaustavljena ispred **Vlaške Male i Potočana**.¹⁸ Ovakva tvrdnja je sasvim i razumljiva budući da se organizirana obrana usmjerila na Vlačku Malu i na sela **Mrka Ada**, **Balegovac**, **Prnjavor (071)**, **Potočani**. Jakim i utvrđenim položajima hrvatske vojske na ovom prostoru svjedoči i Ahmed Čonlagi koji kaže «U svim tim selima su tokom rata neprijateljske snage izvršile fortifikacijsku organizaciju svoje odbrane: iskopani su rovovi ... Sistem odbrane je ojačan bunkerima ... U Vlačkoj Mahali i Prudu postojali su veliki armiranobetonski bunker, a zgrade od tvrdog materijala su, također podešene za odbranu.»¹⁹ Vrlo je vjerojatno da se s opisima utvrđenja odžake obrane ovdje značajno pretjeruje kako bi se opravdalo nemogućnost slamanja hrvatske obrane Odžaka i okolice, no unatoč tomu ukopavanje i utvrđivanje položaja od strane branitelja neosporno je. Partizani su nakon izvještaja da je vojska Petra Rajkovića krenula prema Zagrebu obavljali druge poslove, a nisu se bavili zauzimanjem nekadašnjih položaja hrvatske vojske. Na vijest da su se bojovnici Petra Rajkovića vratili nazad, partizani su odmah 6. travnja oko 21 sat organizirali žestok napad na Rajkovićeve položaje i to prema kazivanjima svjedoka uz zvuke glazbe i s velikom voljom.²⁰ Partizani su u napad krenuli jurišajući, i uz gromoglasne povike «juriš, huraaa», a kad bi došli tridesetak metara do hrvatskih rovova bacili bi bombe i zapucali. Na strani hrvatskih bojovnika čekala se samo zapovijed, a ona je bila da se ne puca dok partizani ne dođu na 8-10 metara od rovova. Tada je s hrvatskih položaja prodro glas: «Hvataj žive!». Dok se ponovno za uložilo hvatajte ih žive strojnica su činile svoje... U taj tren utihnula je glazba, nestalo je partizanske vike, cike i galame.²¹ Te noći prema svjedočenju Marka Marića živote su izgubila tri hrvatska branitelja, a sedam ih je ranjeno.

Napadi su se iz dana u dan redali jedan za drugim i to uvijek u zoru i ponekad predvečer. «...nastojanja 25. divizije da prodre u ustaški raspored nisu dala očekivane rezultate do 23. aprila.»²² Ti jutarnji napadi su bili uobičajna pojava, i bilo je uobičajno da se nakon braniteljskog hvataj žive i prolomljenih rafala partizani daju u bijeg ne znajući ni kuda ni kako. Ovakve tvrdnje ne pobija ni Ahmed Čonlagi koji kaže: «Poslije kraće minobacačke pripreme taj bataljon (misli na 1. bataljon 25. divizije, 16. muslimanske brigade) je oko 12 časova krenuo u napad. Ustaše su ga pustile na blisko odstojanje i dočekale jakim vatrom automatskog oružja. Našavši se na brisanom prostoru, bataljon je brzo odstupio. U povlačenju neprijatelj ga je pratio vatrom minobacačka i topova koje je zaplijenio... Tokom noći 23/24. Aprila borbe su nastavljene na cijelom frontu. Ni u noćnim napadima nije bilo moguće savladati žilavog neprijatelja koji je dobro poznao zemljište i vješto se branio, vršeći i este protivnapade i ispade.»²³ Ovo potvrđuje i Mato Marinko koji govori da su branitelji Vlačke Male i okolnih sela partizane puštali na nekoliko

desetaka metara blizu svojih položaja, a zatim bi progovorilo obrambeno pješaka ko oružje. Kako on kaže posljedica za partizansku vojsku je bila takva da je golem broj partizana ostajao na bojištu ili izbačen iz stroja za stalno ili ranjen, s malom mogućnošću, da im se dođe u pomoć. Ovakva zapovijed Petra Rajkovića i uslijedila je vjerojatno s ciljem oduvanja pješaka kog streljiva, ali i s ciljem psihološkog djelovanja na nadirućeg neprijatelja.²⁴ Marinković o tome govori te kaže «Strah će zavladati u partizanskim redovima jer će se mnogo puta dogoditi da u jeku najžešće bitke, kada sve grmi od eksplozija i metaka, s položaja obrambenih postrojba Odžaka, začuje pjesma, koja sve nadjača – hrvatski bojovnici u jeku same bitke naći snage i zapjevati! Od pjesme Mate Buke i Marka Zelenike 'Srebrenika nema do Travnika' stvarat će se fantomska prividna nesigurnost, tako da će se partizani pitati, koga to oni imaju ispred sebe. Pjesma će se oriti dajući moral i snagu hrvatskim braniteljima, a na drugoj strani utjecaj te pjesme bit će suprotan.»²⁵ Ovakve tvrdnje potvrđuju i drugi svjedoci koji su se tada s jedne ili druge strane bojišta našli na tome mjestu. Ako ovu tvrdnju sagledamo s etnološke strane te pokušamo utvrditi karakter i način života ljudi ovoga kraja, Posavljaka Bosanske Posavine, svi navodi su lako prihvatljivi i objašnjivi. Ovakvo ponašanje i pjesmu potvrđuje i Marko Marić koji kaže «Bili su to ljudi veseljaci, uvijek spremni za pjesmu i kolo, a često se i zapjevalo: «Ja Posavljak i ja a mi bio, i uvijek se sinom ponosio!»²⁶ Kolike su napore ulagale partizanske jedinice i s kolikim snagama su pokušavali napad za napadom govori i podatak da su tijekom 25. travnja 1945. godine, 25. divizija, 18. divizija i dijelovi 16. srpske brigade izvršili prodor od sela Svilaja preko Novigrada ka Prudu, a da su s 19. srpskom i dijelovima 16. muslimanske brigade krenuli na Vlašku Malu. Naredba je bila da 16. muslimanska brigada izvrši što jači pritisak na branitelje i da ih time onemogući i da pošalju pomoć u obrani protiv jedinica 25. divizije.²⁷ «U izvršenju tog zadatka na pravcima napada jedinica 16. muslimanske brigade došlo je do ogorčenih borbi. Pojedini položaji su prelazili iz ruke u ruku po šest puta.»²⁸ Vidjevši da se branitelji ovoga kraja ne namjeravaju predati u ruke kako se kasnije ispostavilo svojim krvnicima štab 25. divizije naredio je 16. muslimanskoj brigadi da se ovaj prostor po svaku cijenu mora zauzeti, naglasivši: «...da je to naredio Tita, Generalštaba i Štaba 2. armije.»²⁹ «Tako je naredio maršal Josip Broz Tito... U Beogradu su već uvelike pripremali proslavu rođendana «vrhovnog komandanta» Josipa Broza Tita, a obrana Odžaka još nije bila slomljena. Partizanski generalštab izdao je zapovijed: «Do dana proslave maršalova rođendana, Odžak mora pasti.»³⁰ Nakon te zapovijedi partizani su bili prisiljeni svim snagama krenuti u prodor na braniteljske položaje s više strana. Kako bi podigli moral svojih vojnika partizani su odlučili «da na čelu bataljona krenu članovi štaba brigade.»³¹ Pojačali su svoje jedinice te uveli i brigadnu rezervu, tj. 4. bataljon u borbu. Ponovno je cijela 16. muslimanska brigada angažirana za proboj braniteljskih položaja. Kako onlaji navodi toga 25. travnja napad je bio posebno pripremljen, a među partizanima su održani kratki partijski sastanci i skupovi boraca po vodovima i desetinama. U borbu je uključeni i ojačani 3. bataljon, te 2. bataljon koji je zadatak bio napad s desnog krila. Upravo taj 2. bataljon je imao nekog uspjeha u akciji te je zauzeo dio braniteljskih položaja kod Balegovca.³² No nisu branitelji Vlačke Male, Balegovca i okolnih sela samo čekali u rovovima i zaustavljali partizanske napade. Bilo je tu i protunapada, onih manjih i onih jačih, često bi se partizanski napad pretvorio u braniteljski protunapad te su položaji i prostor kojim je zapovijedao Petar Rajković i ne samo ostali obranjeni nego i prošireni. Upravo se to dogodilo i ovoga 25. travnja 1945. Hrvatski bojovnici su na početne napade partizanskih vojnika odgovorili žestokim protunapadom. Toga dana i tim protunapadom iz neprijateljskog stroja hrvatski bojovnici su izbacili zapovjednika 16. muslimanske brigade kapetana, Spasu Mišića, a kasnije i komesara 4. bataljona 16. brigade Matiju Tunjića. Svojim protunapadom hrvatski branitelji ovog posavskog kraja su potisnuli napadatelje ne samo na početne položaje, nego i dalje. Kako su se ti događaji odvijali svjedoči ponovno Marko Marić iz Dobrinje koji kaže: «...jutarnji napadi već postadoše na neki način i dosadni, stoga se naši bojovnici odlučili ne samo za obranu nego i za kontranapad. ... Kada smo krenuli za partizanima, i kada su nas uočili, dali su se u bijeg, ali su istodobno iz svoje pozadine pošli strahovitu paljbu svojim bacačima po nama... Partizani nisu očekivali da ćemo ih goniti sve do Odžaka te da ćemo ući i u sam Odžak, ali su se prevarili. Kada su vidjeli da naša potjera za njima nije nikakva šala, oni se dadnu u još veći bijeg. Naša vojska je tada gonila partizane do iza Odžaka, s njegove gornje strane prema zapadu.»³³ O ovakvom razvoju situacije govori i onlaji, koji gledaju i situaciju s partizanske strane svjedoči o istome, te jasno potvrđuje priču Marka Marića. On kaže da je 2500 ustaša krenulo u napad na cijeloj bojišnici te da su se nakon četverosatne borbe jedinice 16. muslimanske brigade povukle iz Odžaka i Potočana, a da je neprijatelj nastavio napredovati s ciljem da ovlada skelskim prijelazom na Bosni kod Modriče. On još kaže da su jedinice 16.

muslimanske potisnute sve do položaja iznad sela Jakeša i Pe nika.³⁴ O istim događajima piše i beogradski NIN od 1. i 8. lipnja 1975. i kaže «Borbe vođene od 19- do 28. aprila 1945. bile su žestoke, uz stalne juriše na ustaška utvrđenja. Iako su u njima s partizanske strane sudjelovale jedinice navikle samo na pobjede – 25. srpska i nepotpuna 27. divizija, očajnički otpor ustaša bio je vrlo uporan... Ustaše su ovoj brigadi uništile cijeli jedan bataljon. Partizanske su snage od naoružanja izgubile bateriju topova, tri minobaca i jednu protutenkovsku pušku. Borilo se samo jurišima i protujurišima, prsa u prsa, ogorčeno.»³⁵ Ovu zapljenu partizanskog oružja potvrđuje i onlaji koji kaže da su «ustaše zaplijenile, pored ostalog, bateriju topova, 3 minobaca i drugu opremu.

Svjedok Marko Marić koji je kao branitelj bio po službi «artiljerac» kaže: «Kasnije smo u **Vrbovcu** zarobili još 14 takvih topova, pretpostavljam da su partizani svu raspoloživu municiju na nas ispucali te otišli nabaviti nove granate da nas nastave granatirati, ali kada su se vratili više nisu topove našli.»³⁷ Obrana Odžaka i okolnih sela posljednja je bitka II. svjetskog rata u Europi. Kolika je upornost hrvatskog vojnika u tim trenucima i na tom prostoru bila priznao je i njihov neprijatelj. «Bila je to zaista borba na život i smrt; ginulo se mnogo s obje strane ... neprijatelj je bio mnogo opasniji i podmukliji od njemačkog vojnika ... ustaše su se tukle do smrti.»³⁸ «U tim borbama nije bilo zarobljenika, ustaše su se borile do posljednjega ovdjeka ... Neprijatelj se očajnički bori, tako da ni stari borci tako nešto još nisu vidjeli. Svaki se ustaša mora najprije ubiti, pa se tek onda može osvojiti neki objekt.»³⁹ Ovakvi navodi s partizanske strane vrlo su realni, to bi mogao biti način prikrivanja broja žrtava nastalih nakon sloma odžake obrane. Kolike su žrtve partizanske jedinice imale tijekom ovih napada teško je točno procijeniti. Njihov broj se kreće u rasponu od nekoliko stotina poginulih među kojima se našao i poneki partizanski visoki dužnosnik. Partizanska strana broj žrtava jasno ne spominje u dokumentima, a onlaji govori o broju od preko 200 izbačenih iz stroja samo u borbama od 23. do 27. travnja, dok se u beogradskom NIN-u kaže «Naših izbačenih iz stroja bilo je 630...»⁴⁰. Ovaj broj od 630 izbačenih iz stroja odnosi se na period od 19. do 28. travnja. Kod onlajma se postavlja pitanje što on pod pojmom "izbačeni iz stroja" smatra? Koristi li taj pojam kao skupni za sve ranjene i poginule ili tu misli samo na poginule. O broju poginulih partizana Marko Marić govori, ali navodi: «Bilo je to strašno vidjeti, izginuli leže na zemlji u krvi, a sve mladež, šteta života, ali ih njihovi zapovjednici gone u sigurnu smrt bez ikakve samilosti.»⁴¹ Kolika je problem novoformiranoj državi Jugoslaviji, njezinim komunističkim vođama i partiji Odžak i odžaka Posavina predstavljala, ne govori samo broj partizana koje su slali u sigurnu smrt, o tome govore i dokumenti koje osobno Broz Tito izdaje.

On je kao vrhovni komandant i maršal 30. travnja naredio «glavnim štabovima Srbije i Makedonije, operativnom štabu Kosova i Metohije i štabu 3. korpusa da brzo likvidiraju...kvislinške grupe i obezbijede mir i bezbjednost na svim operativnim područjima. U tom naređenju istaknuta je odgovornost štabova divizija i brigada u izvršavanju tog zadatka.»⁴² Naime potrebno je istaknuti da je upravo štab 3. korpusa bio po zapovjednom lancu nadređen 25., 27. diviziji, 16. muslimanskoj brigadi i drugima koja se snaga unatoč svojoj ponudenoj podršci lomila na Odžaku i okolnim selima. Štab 3. korpusa je vjerojatno isto onaj koji se i Tito pribojavao. «Njihova dejstva su ne samo ometala normalizaciju prilika u tim dijelovima Bosne, nego su mogla da služe i kao povod za razne pritiske sa strane na novu Jugoslaviju.»⁴³ Zbog složenosti i dramatičnosti tadašnjih događaja gotovo sve su odluke donošene ili odobravane na najvišoj razini.⁴⁴ Vjerojatno dana 28./29. travnja 1945. s prostora Odžaka i iz borbi se

isključivo 25. divizija koja odlazi prema donjem toku Une, a njeno mjesto u potpunosti preuzima već tada djelomično prisutna 27. isto nobosanska divizija.⁴⁵ Ovo potvrđuje i Milojica Panteli koji kaže «...tijekom noći 28./29. travnja 1945. 25. srpsku NOU diviziju zamijenila je 27. bosanska divizija.⁴⁶ Događaji koje opisuje svjedok Marko Marić, a koji se tiču ove promjene na partizanskoj strani u potpunosti se podudaraju, s dvije prethodno navedene tvrdnje. Naime branitelji Odžaka su na partizanskoj strani jasno mogli primijetiti promjenu, kako u načinu ratovanja, tako prije svega u različitim uniformama, opremi i dobi partizana koji su ih napadali. Marić o ovoj promjeni govori na sljedeći način: «U osvit dana 30. travnja 1945. primijetimo kako se partizani opet privlače našim položajima, a kada su bili već blizu, uočimo da to nisu partizani, nego da je to neka prava vojska, u pravoj vojnoj uniformi te da nema ženskog svijeta među njima kao ni mladeži.»⁴⁷ Ova promjena nije spriječila partizane da odmah krenu u novi proboj, uostalom zapovijed s vrha je bila jasna i jasno je da se vrhu 3. korpusa i 27. divizije nije riskiralo svoje zapovjedničke položaje, a možda i više te zbog toga nije bilo oklijevanja. Osim 16. udarne muslimanske brigade koja je sada po zapovijedi štaba 27. divizije dobila zadatak obaviti posao likvidacije jakog i dobro ukopanog neprijatelja i 19. biranska brigada je imala zadatak pomoći joj u tome. U akciju rušenja obrane odžake Posavine 4. svibnja se uključila i 20. romanijska brigada. Što je ova promjena značila za hrvatske branitelje na posljednjem slobodnom dijelu NDH ponovno donosi Marko Marić koji kaže: «Kod nas je nastao tajac te isčekivanje kada će napraviti juriš prema našim položajima. I nije dugo trebalo čekati, kad nastaje pucnjava iz svih oružja, ali izostao je «Juriš, huraa!». Kod nas na položaju mrtva tišina... Vidjevši da im nitko ne odgovara s naše strane zaključili su, pretpostavljam, da nas tu i nema, da smo taj položaj napustili. Kad su se oni tako malo opustili prolomi se ono naše: «Hvatajte ih žive!». Kod njih nastaje panika, jauk i zapomaganje. Jedan od njih viče: Drugovi spašavajte me ili me ubijte! Drugi se opet dere: Drugovi naprijed! U bitku, u posljednju bitku! Pobjeda je naša! Živio drug Tito, živila Komunistička partija! Takvi glasovi su se prolamali kroz strašnu pucnjavu i s jedne i s druge strane dok ne pade zapovijed: Naprijed braćo! Za dom i domovinu spremni! Hvatajte ih žive! Kada su naši bojovnici jurnuli prema njima, među njima je došlo do potpunog meteža. Jedni su odstupali bježeći i svoje ranjene vukući, a oni su vikali, jaukali i proklinjali. Naši im nisu iz svoga ponosa pucali u leđa nego njima preko glave, a oni su bježali što ih noge nose prema svojim položajima. Kada su došli i prešli svoje rovove tu su popadali kao snoplje, jer da nisu naši njih, oni bi nas, ako i nisu uspjeli danas, možda bi im to pošlo za rukom sutra. ...jer 16. muslimanska zaista je bila ludo hrabra vojska, ali su stradali duž cijele naše bojišnice, a posebice oko Vlačke Male.»

Izvor : Markinković Bitka za Odžak Travanj, Svibanj 1945

Prvi dio – Uvod